

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

БАРАН АНЖЕЛІКА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 34 (477.83/86) «1897/1918»: (091)

**ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕПУТАТИВ-УКРАЇНЦІВ
В АВСТРИЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ (1897–1918 рр.):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальної теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Макарчук Володимир Степанович,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Никифорак Михайло Васильович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

кандидат юридичних наук, професор
Усенко Ігор Борисович,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України,
завідувач відділу історико-правових досліджень

Захист відбудеться «__» січня 2014 р. о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» за адресою: 79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1–3, ауд. 301 XIX навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «__» грудня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Провідною умовою утвердження і зміцнення демократичної правової Української держави є становлення її політичної системи, яка в своєму поступі була б орієнтована на кращі взірці світової демократії і водночас відповідала б історичним, державно-правовим і національно-культурним традиціям українського народу.

Непорушним атрибутом сучасної правової держави є наявність народного суверенітету, що виражається, передусім, у широкому використанні форм народного представництва і безпосередньої демократії. Вдосконалення правового представництва народу, підвищення дієвості влади неможливе без глибокого і всебічного вивчення і переосмислення політичного досвіду українського народу, накопиченого ним у попередні періоди історії, та без практичного використання цього досвіду сучасними органами державної влади. В цьому контексті історичний досвід українців у парламентських установах Австро-Угорщини як конституційно-парламентської монархії з порівняно високим рівнем забезпечення громадянських прав та свобод населення має особливе значення.

Саме за часів конституційної Австрійської (згодом Австро-Угорської) монархії піднесено правову свідомість пересічного українця до розуміння ним своїх національних прав і обов'язків. Свідомість українців поступово втрачала відчуття національної неповноцінності, йшов процес консолідації української нації і формування національної державницької ідеї.

Парламентська і позапарламентська політична діяльність депутатів-українців австрійського парламенту утвердила в свідомості українського народу Галичини провідну об'єднавчу національну ідею українського державотворення, перетворила русинське (українське) населення імперії з середньовічних підданих у громадян нового часу, привчала людей до відповідальності за політичні рішення, протистояла політичній асиміляції, освоювала форми і методи парламентської діяльності, напрацьовувала уміння досягнення політичних компромісів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний № 0112U007492); «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний № 0113U002433).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є історико-правова реконструкція та наукове узагальнення історичного досвіду діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті у 1897–1918 рр.

Для досягнення цієї мети сформульовано такі *завдання*:

– охарактеризувати вітчизняну та зарубіжну історіографію питання, окреслити джерельну базу дослідження;

- розглянути правові засади створення та функціонування австрійського парламенту, розкрити його повноваження, визначені конституційним законодавством Габсбурзької монархії;

- визначити особливості виборчих кампаній до австрійського парламенту на території Східної Галичини та участь у них українських кандидатів;

- визначити віковий, соціальний, партійний та професійний склад депутатів-українців в австрійському парламенті у 1897–1918 рр. та вплив цих факторів на політичну платформу представників депутатського корпусу, їх професійні навички, готовність до компромісів тощо;

- виявити основні напрями діяльності депутатів-українців з відстоювання національних інтересів;

- дати політико-правову оцінку досвіду парламентської діяльності українських депутатів австрійського парламенту та його значення для сучасності.

Об'єктом дослідження є суспільні міжнаціональні відносини в Східній Галичині в умовах Австрійської конституційної монархії на завершальному етапі її існування.

Предметом дисертаційного дослідження є діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті у 1897–1918 рр., спрямована на розширення конституційних прав українського сегменту населення Австро-Угорщини та їхню правореалізацію.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють завершальний період існування австро-угорської конституційної монархії, 1897–1918 рр., коли, після реформи виборчого законодавства, до участі у виборчих процесах були допущені представники так званої п'ятої курії. В окремих випадках, коли поставало завдання розкриття генези тих чи інших законодавчих інститутів Австрії (Австро-Угорщини), хронологічні рамки розширювалися.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стали філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. При систематизації джерельної бази та фактологічного матеріалу, встановлення повноти інформації використано принцип об'єктивності та діалектичний метод пізнання. З його допомогою проблеми становлення в Україні парламентаризму розглядалися не лише в дискурсі еволюції політичної і правової системи, а й у зв'язку з глибокими змінами у суспільній свідомості. Соціально-детерміністичний метод дозволив виявити соціально-економічні, політичні факти, що сприяли створенню австрійського парламенту та еволюції його повноважень. Важливу роль відіграв метод системного аналізу, який дозволяє розглядати історико-правові явища в сукупності соціальних зв'язків, виявлення цілого та його частин.

Використані також спеціально-юридичні методи, зокрема, історико-правовий, порівняльно-правовий. За допомогою методу формально-догматичного аналізу здійснено тлумачення правових норм, які визначали правові основи організації та діяльності австрійського парламенту.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що вперше здійснено концептуальне дослідження парламентської діяль-

ності депутатів-українців в австрійському парламенті в окреслений період, а також їхньої позапарламентської діяльності – у безпосередньому зв'язку з парламентською. Новизна одержаних результатів конкретизується в таких науково-теоретичних положеннях, висновках.

Уперше:

- визначено фактори, що зумовлювали схильність русинів (українців) Австрійської (Австро-Угорської) імперії до еволюційного шляху суспільного та державно-правового розвитку, як-от: політика головного політичного опонента русинів – польських політичних кіл; доволі широкі можливості, пропонувані австрійською конституційно-монархічною моделлю; наявність негативної російської альтернативи австрійському конституціоналізму тощо;

- встановлено, що стратегічною метою діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті було створення автономної русинської територіальної одиниці в межах Австро-Угорщини;

- обгрунтовано положення, що в законотворчій діяльності щодо реформування виборчого законодавства, депутати-українці досягли найбільшої політичної єдності;

- з'ясовано, що, попри невдачі та суттєві недопрацювання українського парламентського кола, були й певні успіхи: українській мові надано де-юре рівного статусу з мовами інших народів імперії, на загальнодержавному рівні прийнято рішення про створення українського університету у Львові, засновано українські економічні організації, створено власні військові формування тощо.

- у науковий обіг вітчизняної історико-правової науки введені джерела іноземного та вітчизняного походження, зокрема архівні матеріали з фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові (усього 50 найменувань), особисто виявлені дисертантом;

удосконалено:

- обгрунтування неперервності існування українського парламентаризму через окремі елементи українського суспільно-політичного руху в Австрії та Австро-Угорщині: розроблення політичних аспірацій, участь українського електорату у виборчих кампаніях, безпосередня діяльність депутатів-українців у роботі парламенту та поза ним тощо;

- аналіз генези виборчого права імперії, зокрема зміну принципів участі соціальних (так звана п'ята курія) та національних (включаючи українців) груп в електоральних процесах;

- висвітлення персональної парламентської діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті у контексті ідей національного відродження і державотворення, захисту соціально-політичних прав українців в умовах конституційної монархії;

- розкриття значення парламентської діяльності депутатів-українців для організації національно-визвольної боротьби за незалежну, суверенну Українську державу та її розбудову у подальші роки і аж до нашого часу;

набули подальшого розвитку:

– знання про діяльність українських правників в умовах конституційної Австро-Угорської монархії;

– знання про розвиток політико-правових учень в Україні.

Практичне значення отриманих результатів пов'язане з актуальністю наукової теми. Сформовані в роботі положення та висновки можуть становити науково-теоретичний та практичний інтерес, а саме:

у науково-дослідній сфері – в подальшій науково-дослідній роботі із вивчення загальнотеоретичних та практичних аспектів національної політики держав світу, а також вітчизняного та зарубіжного виборчого законодавства;

у сфері нормотворчості (заколотворчості) – використання результатів дослідження дасть імпульс для удосконалення вітчизняного законодавства у сфері регулювання міжнаціональних стосунків та виборчої системи України;

у навчальному процесі – при написанні науковою та навчальною літератури з історії права, історії держави і права України, загальної історії України, політології та ін. Є доцільним застосування основних положень і висновків дисертаційного дослідження при викладанні курсу історії держави і права зарубіжних країн, історії держави і права України, а також спецкурсів у юридичних навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Запропоновані в роботі висновки та положення сформульовані на базі особистих досліджень. У разі використання матеріалів інших дослідників зроблено відповідні покликання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювались на кафедрі загальної теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки були апробовані в доповідях і повідомленнях на 12 науково-практичних конференціях, форумі та круглих столах: II Всеукраїнському круглому столі «Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти» (Львів, 28 травня 2010 р.); II Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (Львів, 10 грудня 2010 р.); Міжрегіональному круглому столі «Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти» (Львів, 14 квітня 2011 р.); X Ювілейній Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, гуманітарні та правові проблеми» (10 червня 2011 р.); XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (Тернопіль, 15 квітня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 17 лютого 2012 р.); XIV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (Тер-

нопіль, 20 квітня 2012 р.); VI Міжнародній конференції «Regnare et administrare. Z dziejow ustroju i prawa administracyjnego» (Краків, 21–22 квітня 2012 р.); IV Міжнародному науково-практичному форумі «Принцип верховенства права та права людини» (Київ, 21–22 квітня 2012 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів: «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 28 вересня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Українська мова у житті та діяльності еліти в Україні протягом віків. Культура, наука, освіта, релігія, суспільство, політика» (Краків, Польща, 19–20 листопада 2012 р.); XV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (Тернопіль, 19 квітня 2013 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 14 наукових праць, з яких 5 наукових статей, зокрема 4 – у наукових виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, і 1 – у виданні іноземної держави, тези 9 доповідей на наукових, науково-практичних заходах та форумі.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 229 сторінок, з яких основний текст – 195 сторінок, список використаних джерел (348 найменувань) – 34 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; встановлено зв'язок з науковими програмами; визначено мету і завдання; об'єкт, предмет та методологію дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію, про публікації, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Стан наукового розроблення теми, джерельна база та методологічні засади дослідження» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового розроблення теми»* висвітлено історіографію діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.). Поділ здійснений не лише за національним походженням авторів, але й за хронологічним принципом. Перший період співпав у часі з існуванням Австро-Угорської монархії (до листопада 1918 р.). Його фігуранти – це більшою мірою безпосередні сучасники і учасники подій політичного життя на західноукраїнських землях, а саме: К. Левицький, С. Дністрянський, Є. Олесницький, О. Барвінський, Ю. Романчук, В. Будзиновський, В. Бачинський, М. Лозинський, В. Гнатюк тощо.

Другий період – це часи біполярного світу, коли ідеологія брала гору над історичною правдою, а «боротьба з українським буржуазним націоналізмом» сковувала вітчизняну наукову думку, то ж дослідженню діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті майже не приділялася увага. Певний зв'язок із темою нашої роботи мають праці В. С. Кульчицького, С. А. Марчука, Я. П. Товстухи.

Не були вільними від диктату власної ПОРП і наші польські колеги – Й. Бушко (J. Buszko), К. Гжибовські (K. Grzybowski), С. Кіневіч (S. Kieniewicz), В. Найдус (W. Najdus), Г. Верещицькі (H. Wereszycki).

Третій період – пострадянський, розпочався ще в останні роки т. зв. перебудови і триває й понині. Перед вітчизняними та зарубіжними науковцями відкрилися можливості, пов'язані з відкриттям архівів. З'явилися праці, вільні від ідеологічного диктату, зокрема українських науковців – М. В. Никифорака, М. М. Мацькевича, І. Б. Усенка, Ю. В. Плекана, Р. В. Петріва, В. І. Вольного, О. М. Сухого та зарубіжних – Г. Біндера (H. Binder), А. Дзядзя (A. Dziadzio), Г. Шамбека (H. Schambeck).

У підрозділі 1.2 «Характеристика джерельної бази дослідження. Оцінка достовірності» проаналізовано джерела, що стосуються предмета дослідження. Найбільшою групою офіційно-документальних джерел є нормативно-правові акти, які визначали правові основи функціонування австрійського парламенту та представництво українського населення у ньому (близько 40 нормативно-правових актів). Важливою складовою джерельної бази дослідження є архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові, особисто виявлені та введені до наукового обігу дисертанткою (всього 50 архівних документів). Також використано матеріали парламентського архіву у Відні.

Було досліджено епістолярну та мемуарну спадщину депутатів-українців австрійського парламенту (спогади Є. Олесницького та О. Барвінського, листування Ю. Романчука тощо).

Значною групою використаних джерел є опубліковані матеріали у тогочасних періодичних виданнях, зокрема друкованих органах політичних партій – «Діло», «Свобода», «Батьківщина», «Галичанин», а також польськомовна преса.

У підрозділі 1.3. «Теоретико-методологічні засади дослідження проблематики діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.)» сформульована система концептуальних підходів, визначено загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Важливу роль для методологічної основи дослідження відіграло використання законів та категорій матеріалістичної діалектики. Використання методу системного аналізу в даному історико-правовому дослідженні дало змогу розглядати історико-правові явища в сукупності соціальних зв'язків.

Для дослідження діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті використовувались також описовий (дескриптивний), історико-правовий, порівняльно-правовий (компаративний), статистичний та інші методи дослідження. Їх сукупність дала змогу розкрити еволюційні та революційні зміни у формуванні та діяльності представництва українців в австрійському парламенті у 1897–1918 рр.

Розділ 2 «Становлення української парламентарної традиції на землях Східної Галичини у середині XIX ст.» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Правно-політична основа діяльності австрійського парламенту у середині XIX – на початку XX ст.» розглядаються історико-правові

процеси, пов'язані з виникненням та розвитком австрійського парламентаризму. З'ясовано, що формування засад австрійського парламентаризму відбулося із прийняттям першої австрійської Конституції 1848 р. та відіграло важливу роль в історії західноукраїнського регіону, створивши правовий фундамент для висхідного національно-політичного руху. Обґрунтовано думку, що в середині XIX ст. в Австро-Угорщині було сформовано нормативно-правову базу, яка забезпечувала представництво громадян імперії в управлінні державою.

У підрозділі 2.2 «*Виборчі кампанії до австрійського парламенту на землях Східної Галичини у 1897–1918 рр.*» обґрунтовано думку, що законодавче оформлення виборчого права відображало інтереси передусім панівних верств суспільства. Виборча система визначала соціальний склад парламенту і цим самим якість політичних рішень, а також впливала на ставлення громадян до держави і на загальний суспільний розвиток. Вибори до Палати депутатів австрійського парламенту базувалися на трьох принципах: представництва місцевих громад, представництва класових інтересів та виборчо-правовій винятковості.

У другій пол. XIX ст. утворилися виборчі організації галицьких українців, які стали офіційно оформленими, легальними та довготривалими політичними об'єднаннями. Найбільшу активність вони розгортали під час виборів; поєднання виборчих та загальнополітичних функцій надавало їм характеру політичних партій. Виборчі кампанії до австрійського парламенту від 1897 р. до 1918 р. зумовили створення спільного виборчого комітету (Красвий руський виборчий комітет), основним завданням якого став пошук порозуміння між Народною Радою і Руською Радою. Та вже під час кампанії 1901 р. співпраця між організаціями українського (в т. ч. й москвофільського) спрямування виявила серйозні внутрішні протиріччя. Як результат, вибори 1907 р. та 1911 р., незважаючи на запровадження загального виборчого права, не дали українцям сподіваної кількості мандатів, оскільки не було єдності, а кандидати від москвофілів діяли спільно з поляками проти українських партій.

Реально українські виборчі організації займалися одним виборчим станом – сільськими громадами, оскільки у всіх інших куріях виборців українські кандидати мали завідомо програшні шанси.

За партійним складом українські депутати у 1897–1918 р. належали до п'яти основних політичних організацій Галичини, а саме: Русько-української радикальної партії (РУРП), Української націонал-демократичної партії (УНДП), Української соціал-демократичної партії, Католицького русько-народного союзу (КРНС) та Руської народної партії (РНП).

У підрозділі 2.3 «*Структура (склад) українського представництва в австрійському парламенті (1897–1918 рр.)*» показано, що більшість українських депутатів австрійського парламенту в цей період належали до інтелігенції (люди розумової праці) та досить незначний відсоток (8,2 %) займалися сільським господарством. Частка духовенства в українському парламентському середовищі становила 16 % і була однією із найвищих у австрійсь-

кому парламенті в порівнянні з депутатами – представниками інших народів. Депутати-правники (35 %) та педагоги (15 %) становили інші дві групи. Більше, ніж половина українських депутатів походила із сімей греко-католицьких священиків. Понад 90 % депутатів здобули освіту в гімназіях, понад 80 % навчалися в університетах.

Розділ 3 «Основні напрями діяльності українського представництва в австрійському парламенті (1897–1918 рр.)» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «*Виборчі реформи 1896–1907 рр. і роль українських політичних сил у їхньому проведенні*» доведено, що в кін. XIX ст. виборче право Австро-Угорській монархії не забезпечувало справедливого (пропорційного) соціального і національного представництва. У 1897 р. українці становили 13,2 % населення, а у рейхсраті мали лише 9 з 353 послів (менше, ніж 2,5 % від загальної кількості). Тому одним із важливих завдань було проведення виборчої реформи. 1 грудня 1906 р. прийнято закон про введення загального виборчого права, який, на жаль, не відповідав вимогам українців – їхнє представництво збільшувалося лише до 6,4 % мандатів, тобто 1 мандат на 109 тис. українського населення (для італійців – 1 мандат на 45 тис., німців – 44 тис., румунів – 57 тис., поляків – 66 тис.).

Важливим аспектом виборчої реформи 1907 р. стало забезпечення законності виборчого процесу нормами кримінального права. Практика виборів попередніх років показала наявність численних зловживань та порушень конституційних прав та свобод українського населення у сфері виборчого процесу і вимагала негайного вирішення.

У підрозділі 3.2 «*Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за надання українським землям національної автономії*» з'ясовано, що вимоги депутатів-українців на початку XX ст. були подібними до вимог, висунутих членами Головної Руської Ради ще у 1848 р.: поділ Галичини на східну руську (українську) частину з руським (українським) сеймом у Львові та західну (польську) з польським сеймом у Кракові. Подібною була й позиція щодо Буковини: поділ її на руську (українську) частину і волоську (румунську) та приєднання української частини Буковини до Східної Галичини. Це була програма утворення єдиної української провінції в Австрійській державі з широкими автономними повноваженнями.

Крайовий намісник і крайовий маршалок автономії мали бути етнічними українцями; українські урядники очолювали б староства, повітові управління, суди, податкові установи, пошту, залізниця та ін.

Не всі депутати-українці підтримали ідею створення української автономії на території Східної Галичини; проти були, зокрема представники Руської народної партії та Католицького русько-народного союзу.

У підрозділі 3.3 «*Ініціативи українських депутатів австрійського парламенту зі створення українських освітніх, економічних та військових організацій та їх реалізація*» показано, що депутати-українці виступали засновниками численних громадських організацій, зокрема товариства «Учительська громада» (Ю. Ро-

манчук), відділень товариства «Просвіта» (Ю. Романчук, Д. Тянячкевич, К. Левицький, Д. Стахура, Т. Окуневський, Є. Олесницький, Є. Петрушевич та ін.), Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (голова – О. Барвінський), «Сільський господар» (Є. Олесницький), кредитні товариства, ощадні каси та страхові спілки.

Одним із головних завдань українських депутатів стало відкриття українського університету у Львові. На думку віце-президента Палати послів Ю. Романчука, «український університет був надзвичайно потрібний як для практичних, так і для культурних цілей українців».

За поданням депутатів К. Левицького, К. Трильовського та ін. створено українське військове формування – Українське січове стрілецтво (УСС) як майбутня військова сила для розбудови Української Держави.

Підрозділ 3.4 «Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за впровадження української мови в діяльності освітніх, адміністративних та судових інституцій Габсбурзької монархії» присвячено діяльності українських депутатів австрійського рейхсрату за розширення використання української мови в освітніх інституціях Галичини. Ними ставилися вимоги відкриття українських початкових і середніх шкіл у Львові, паралельних українських класів при гімназіях, зрівняння прав польської й української мов у шкільних закладах, зміни навчальних планів та видання українських підручників і посібників тощо. Ця діяльність дала певні результати, зокрема кількість україномовних початкових навчальних закладів в Галичині у 1911 р. зросла до 2514, у 1913 р. – до 2613. У 1914 р. функціонувало 8 державних українських гімназій та 4 приватні. У зимовому семестрі 1912 р. у Львівському університеті українською читалися 16 курсів. Перед Першою світовою війною тут діяли 8 українських кафедр та 4 доцентури.

Депутати-українці австрійського парламенту подавали численні запити до уряду щодо надання українській мові рівноправності у галицьких судах.

Попри всі труднощі, які виникали на шляху захисту прав української мови, українські депутати австрійського парламенту домоглися надання їй де-юре рівного статусу з мовами інших народів імперії. Це сприяло відродженню української культури, формуванню національної свідомості та боротьбі українського народу за політичні права та створення власної держави.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** узагальнено результати проведеного дослідження, що дає змогу сформуванню низку теоретичних положень, які відображають наукову новизну та можуть привернути увагу науковців до дискусії з приводу історико-правової реконструкції діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті у 1897–1918 рр.:

1. Вітчизняна та зарубіжна історіографія питання, представлена різними науковими школами, є достатньо об'ємною і в той же час суперечливою. Наукова достовірність монографічних досліджень та наукових статей залежить від особистості автора (безпосередній учасник подій з власною само-

оцінкою, «борець з українським буржуазним націоналізмом» радянського періоду, представник зарубіжної наукової школи тощо) та часу їх друку. Особливий інтерес представляють наукові праці останнього часу, що пояснюються відкриттям широкого доступу до раніше закритих архівних джерел.

Важливими групами джерел виступає преса кінця XIX – початку XX ст., а також мемуарна література за авторства безпосередніх учасників подій.

Разом з тим комплексне монографічне дослідження наукової проблеми, визначеної в темі дисертаційного дослідження, наразі відсутнє.

2. Кінець XVIII – початок XX ст. в Європі та світі ознаменувався двома моделями суспільного та державно-правового розвитку – еволюційною, батьківщиною якої стала колиса демократії Англія, та революційною, уособленою Францією (Велика революція 1789–1795 рр. Народи Європи та світу, виходячи з власних конкретно-історичних та суспільно-політичних умов, обирали той чи інший шлях – безкомпромісної боротьби (польські революції 1831 та 1863 рр., італійський гарібальдизм) чи, навпаки, мирного поступу, еволюції, опортунізму (від англ. *opportunity* – можливість, нагода).

Цісарський патент, який затверджував I австрійську конституцію від 25 квітня 1848 р., Попередня виборча ординація до першого австрійського Сейму від 9 травня 1848 р., Цісарський патент, який завіряв нову конституцію від 4 березня 1849 р., Регламенти Палати панів та Палати депутатів австрійського парламенту, Основний закон від 21 грудня 1867 р. про представництво держави, Виборча ординація від 2 квітня 1873 р. до палати послів Державної Ради, Закон «Про вибори членів Палати послів рейхсрату» 1907 р. та ін. (близько 40 нормативно-правових актів) стали правовою основою утворення та функціонування парламенту як політичної структури, завдяки якій став можливим перехід Габсбурзької монархії з фази поліційної держави до правової. В умовах конституційно-парламентської Австро-Угорської монархії виникла та знайшла подальший розвиток концепція політичного самовизначення українського народу на власній етнічній території.

3. Важливе значення для перетворення українських політичних партій та напрямів в реальну політичну силу мала підтримка (українського) русинського електорального поля. Рядовий виборець, якого постійно намагалися дезорієнтувати політики москвофільського та соціал-демократичного (загальноавстрійського, інтернаціонального) таборів, а також всіляко залякати польські правлячі кола, виявив політичну зрілість і у своїй масі підтримав українські національні політичні партії. Досить сказати, що на останніх загальноавстрійських виборах (1907 та 1911 рр.) український національний напрям отримав практично повну підтримку українського (русинського) електорату.

На жаль, навіть з такою підтримкою українців, що наприкінці XIX – початку XX ст. почали формуватися як політична нація, а також при тих правових можливостях, що їх пропонувала Австрійська (Австро-Угорська) конституційна монархія, безпосередні результати боротьби за створення української автономії були доволі незначними.

4. Регулярні вибори внесли в українське суспільно-політичне життя новий темп. Від однієї виборчої кампанії до іншої проходила організація політичних сил, визначення програм, народжувалися нові претенденти на роль політичної еліти, які мали відчуті і врахувати потреби свого виборця. Суперництво на виборах і перманентні поразки змушували українців порівнювати себе з іншими націями, що населяли Габсбурзьку монархію – німцями, чехами, поляками, угорцями, італійцями, й шукати можливості для посилення власних політичних впливів. Виборча агітація, а з нею – обговорення широкого комплексу національних питань, привчали русинів (українців) жити в конституційній державі та мислити категоріями, звичними для центрально- та західноєвропейських країн.

Важливе місце зайняв пошук потенційних союзників, зокрема й у вищих ешелонах імперської влади.

Австрійські русини (українці), зайнявши в революції 1848 р. тверду позицію «тірольців Сходу», витримували в цілому цю опортуністичну лінію аж до Першої світової війни. Така суспільна орієнтація як малочисельної русинської еліти, так і ширших народних мас, вимагала ретельного опанування усіма тими можливостями легальної боротьби, що їх пропонувала конституційно-парламентська Австро-Угорська монархія.

В свою чергу, польські політичні кола намагалися не допустити єдності і навіть внести певний розбрат у власне русинському середовищі.

Окрім прогнозованого польського опору, русинська політична еліта зіткнулася з іншою вагомою небезпекою – відсутністю єдності у власних рядах.

5. Не в останню чергу ця обставина пояснювалася різним соціальним походженням українських політиків-депутатів австрійського парламенту. Результати дослідження показують високу присутність вихідців з духовенства в депутатському корпусі, а також наявність прошарку адвокатів, викладачів вишів та середніх спеціальних навчальних закладів, професійних журналістів та редакторів газет – людей з різним соціальним досвідом та відмінними політичними уподобаннями. Вважаємо, що за умови єдності політичної волі, принаймні, в рядах українофільського напрямку, результати боротьби за автономію (на початку ХХ ст. – стратегічне завдання українського населення Австро-Угорщини) могли бути й більш вагомими.

З іншого боку, такий класовий склад та соціальне походження основного сегменту українського депутатського корпусу зумовлювали його поміркованість, схильність до компромісів та угод – в контексті відомої тези, що «Політика – це мистецтво можливого».

6. Депутати-українці визначили головну ланку і водночас стратегічну мету своєї роботи – створення автономної русинської територіальної одиниці в рамках клаптикової Габсбурзької імперії. Виходячи з історичного розвитку Австрії та Австро-Угорщини, а також тих політико-правових умов, що їх пропонувала конституційна монархія, це було цілком посилене завдання, щоправда, не в хронологічних рамках реальної Австро-Угорщини, якій історія відвела час до завершення Першої світової війни. На здійснення цього стратегічного завдання й були спрямовані основні зусилля українських депутатів

австрійського парламенту, які опинилися в авангарді політичної боротьби українців (русинів) за національне та соціальне звільнення.

Не зумівши вирішити стратегічне завдання вироблення автономного статусу русинської територіальної одиниці (але досягнувши певних, наразі ще незначних, результатів у цьому напрямі), депутати Віденського парламенту зосередилися на вирішенні тактичних завдань. Надзвичайно важливе місце у цьому переліку посідала виборча реформа. Депутати-українці австрійського парламенту, розробляючи законопроекти щодо реформування виборчого законодавства, досягли політичної єдності – як східно-галицькі, так і буковинські, як українофіли, так і москвофіли та інтернаціоналісти соціал-демократи. Вони були єдині у тому, що виборча реформа доведе «народи до їхніх прав, до рівноправності».

Серед інших тактичних завдань політичної боротьби депутатів-українців австрійського парламенту за національне та соціальне визволення українського сегменту населення Королівства Галичини і Лодомерії вкажемо такі: захист декларованих австрійськими конституційними актами прав українського населення на вживання рідної мови в справі судочинства та державного управління; боротьба за реформу шкільної освіти – з метою розширення можливості її здобуття рідною мовою; створення українського університету у Львові; розширення мережі українських газет; розбудова мережі військово-спортивних організацій тощо. З початком Першої світової війни нагально постало завдання створення власного українського збройного формування (Українських Січових Стрільців). Успіхи у вирішенні тактичних завдань були доволі помітними, як, наприклад, справа відкриття Львівського університету.

У політичній діяльності українських депутатів Віденського парламенту бачимо не тільки зразки успішної роботи, але й певні помилки і недопрацювання. Так, відсутність єдності політичної волі усіх українських партій та рухів, включаючи москвофілів та соціал-демократів призводили до невирішення важливих питань суспільно-політичного життя краю. Також очевидно помилковим було незайняття одностайної позиції діячами Українського клубу щодо атентату Мирослава Січинського (1908 р.). Низькою була активність українських депутатів Віденського парламенту в справі налагодження зв'язків з політичними колами Наддніпрянщини. Але навіть з таким від'ємним багажем значення діяльності українських депутатів в австрійському парламенті в справі пробудження національної свідомості та формування модерної української нації та її правової культури важко переоцінити. Був пройдений певний шлях спроб і промахів, та знайдено алгоритми успіху. Цей досвід став складовою частиною новочасної політичної культури Галичини.

7. Історичний досвід, отриманий на заключному етапі існування австро-угорського конституціоналізму, бачиться незайвим і у сучасних умовах.

Найважливішим підсумком дисертаційного дослідження вважаємо виявлену і обґрунтовану нами схильність західноукраїнських русинів – як складової загального українського етносу – до еволюційної моделі державно-

правового розвитку, яка притаманна більшості країн Європи, та до парламентських форм та методів політичної боротьби. Це дає підстави вважати, що шлях України в об'єднану Європу буде, хоч непростим і тривалим, але в підсумку успішним, а нашій державі вдасться не перейти незриму грань громадянської війни та внутрішньої дезінтеграції. Традиції політичної культури в українців, надбані в попередні історичні епохи, зберігаються і сьогодні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Баран А. В. Громадсько-політична діяльність Тимотея Старуха / А. В. Баран // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. – 2011. – № 1(1). – С. 62–71.

2. Баран А. В. Виборча кампанія у Галичині до австрійського парламенту у 1907 р.: перебіг та результати / А. В. Баран // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 16 (3). – С. 1–6.

3. Баран А. В. Виборча реформа в Австро-Угорській монархії 1907 р. і роль українських депутатів у її проведенні / А. В. Баран // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. – 2012. – №3. – С. 3–12.

4. Баран А. В. Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за надання українським землям національної автономії (1848-1849 рр.) / А. В. Баран // Митна справа. Науково-аналітичний журнал. – 2013. – №2 (86). частина 2, книга 2 березень-квітень. – С. 78–83.

5. Баран А. В. Правовые основы деятельности парламента Габсбургской монархии (1848–1918 гг.) / А. В. Баран // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2013. – №8/2 (260). – С. 11–14.

6. Баран А. В. Євген Олесницький – посол Галицького сейму та австрійського парламенту: ретроспективний погляд на деякі сторінки життя та діяльності / А. В. Баран // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування. Матеріали II Всеукраїнського круглого столу (Львів, 10 грудня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 128–132.

7. Баран А. В. Запровадження загального виборчого права на території України в період Російської та Австро-Угорської імперій: історико-порівняльний аспект / А. В. Баран // Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти. Матеріали II Всеукраїнського круглого столу (Львів, 28 травня 2010 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 114–119.

8. Баран А. В. Реформування Австрійської монархії (кінець XVIII – I половина XIX ст.) як передумова формування української модерної нації в Галичині / А. В. Баран // Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти. Матеріали Міжрегіонального круглого столу (Львів, 14 квітня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 20–25.

9. Баран А. В. Коституційно-правова платформа українського національного руху на території Східної Галичини у II половині XIX століття / А. В. Баран // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 15 квітня 2011 р.). – Тернопіль, 2011. – С. 14–18.

10. Баран А. В. Русинська (українська) репрезентація у парламенті Габсбурзької монархії у 1848–1849 рр. / А. В. Баран // Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, гуманітарні та правові проблеми. Збірник тез доповідей X Ювілейної Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 10 червня 2011 р.). – Тернопіль, 2011. – С. 45–47.

11. Баран А. В. Кристалізація національної ідеї у програмних документах українських політичних партій Галичини на початку XX ст. / А. В. Баран // Проблеми державотворення та правотворення в Україні. Тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17 лютого 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 28–31.

12. Баран А. В. Партійний та соціальний склад українських депутатів у австрійському парламенті у 1900–1918 рр. / А. В. Баран // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 20 квітня 2012 р.). – Тернопіль, 2012. – С. 11-14.

13. Баран А. В. Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за впровадження української мови в діяльності публічних інституцій Габсбурзької монархії (1848-1918 рр.) / А. В. Баран // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні. Матеріали звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (Львів, 28 вересня 2012 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 14–21.

14. Баран А. В. Організація діяльності української фракції у австрійському парламенті у 1907–1911 рр. / А. В. Баран // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи. Матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Тернопіль, 19 квітня 2013 р.). – Тернопіль, 2013. – С. 9–12.

АНОТАЦІЯ

Баран А. В. Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.): історико-правове дослідження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. – Львів, 2013.

У дисертації на підставі аналізу нормативно-правових актів, архівних джерел і спеціальної літератури досліджено діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.). Визначено правно-політичну основу діяльності австрійського парламенту у середині XIX – на початку XX ст.

Розглянуто еволюцію австрійського виборчого законодавства, хід виборчих кампаній до австрійського парламенту на землях Східної Галичини у 1897–1918 рр. та їхні результати. З юридичних позицій аналізуються основні напрями діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті у досліджуваний період. Результати дослідження дали змогу підтвердити висновок про значення діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті для політичного та економічного розвитку краю.

Ключові слова: парламент, депутат, Габсбурзька монархія, Королівство Галичини й Лодомерії, виборча кампанія, виборче право, курія, національна автономія, правовий статус української мови.

АННОТАЦІЯ

Баран А. В. Деятельность депутатов-украинцев в австрийском парламенте (1897–1918 гг.): историко-правовое исследование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины. – Львов, 2013.

В диссертации на основе анализа нормативно-правовых актов, архивных источников и специальной литературы исследована деятельность депутатов-украинцев в австрийском парламенте (1897–1918 гг.). Определены правовая и политическая основы деятельности австрийского парламента в середине XIX – начале XX в. Рассмотрена эволюция австрийского избирательного законодательства, ход избирательных кампаний в австрийский парламент на территории Восточной Галиции в 1897–1918 гг. и их результаты. С юридических позиций анализируются основные направления деятельности депутатов-украинцев в австрийском парламенте в исследуемый период. Результаты исследования позволили подтвердить вывод о значении деятельности депутатов-украинцев в австрийском парламенте для развития края.

Рассматриваются вопросы стратегии и тактики парламентской борьбы, а также проблемы, порождаемые внутренними противоречиями в украинской политической среде.

Диссертант анализирует ход электоральных кампаний конце XIX – начале XX вв. в Австро-Венгрии, раскрывает политические махинации польских партийных и общественных кругов, а также злоупотребления в ходе выборов.

Высказывается мнение, что стратегической целью деятельности депутатов-украинцев в австрийском парламенте было создание автономной русинской территориальной единицы в рамках Австро-Венгрии, а практические результаты деятельности украинских депутатов Венского (общегосударственного) парламента могли быть и более весомыми – в случае сближения и единства позиций депутатов украинофильского и москвофильского направлений.

В работе указывается, что несмотря на весомые недоработки украинского парламентского круга, были и успехи: украинскому языку надано де-юре оди-

наковые возможности для закрепления правового статуса наравне с языками других народов империи, на государственном уровне принято решения об создании украинского университета во Львове, создано украинские экономические организации.

Диссертант придерживается мнения, что с началом Первой мировой войны важнейшим направлением парламентской деятельности депутатов-украинцев стало создание украинских воинских формирований в Австро-Венгерской армии (Украинских Сечевых Стрельцов), предназначенных стать основой будущих национальных вооруженных сил.

Ключевые слова: парламент, депутат, Габсбургская монархия, Королевство Галиции и Лодомерии, избирательная кампания, избирательное право, курия, национальная автономия, правовой статус украинского языка.

ANNOTATION

Baran A. V. Activities of Ukrainian deputies in the Austrian parliament (1897–1918): historical and legal research. – The manuscript.

The thesis for candidate's degree in the field 12.00.01 – Theory of state and law, history of political and legal studies. – National University «Lvivska Polytechnica» Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2013.

In the thesis the activity of the Ukrainian deputies in the Austrian parliament (1897–1918) is investigated on the basis of legal acts, archival sources and the scientific documents. Statute-political framework of the Austrian Parliament in the middle of the nineteenth – twentieth century is defined.

The evolution of the Austrian election law, the election campaign to the Austrian Parliament on Eastern Galicia in 1897–1918 and their results are consider. The key trends of the Ukrainian deputies in the Austrian parliament for legal position in the study period are analyzed. The results of the investigation enabled to confirm the conclusion about the importance of the activity of Ukrainian deputies in the Austrian parliament for the political and economical development of the region.

Keywords: parliament, deputy, Habsburg monarchy, the Kingdom of Galicia and Lodomeria, election law, curia, national autonomy, the legal status of the Ukrainian language.

Підписано до друку 19.12.2013. Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 214. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Ресстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>